

CONCEPTE TERMINOLOGICE

Mihai Nistor
București

Cu toate că există foarte multe lucrări de terminologie, până acum nu a fost elaborată o definiție a termenului, care să fie acceptată de toți cercetătorii.

Definirea termenului rămâne principala problemă a cercetării terminologice. În general, lingviștii sunt de acord cu definiția potrivit căreia termenii sunt un grup de cuvinte care se deosebesc de celelalte cuvinte din limba literară, și termenul se opune ne termenului (Kapanadze, 1965, 76).

Termenul este cuvântul sau îmbinarea de cuvinte din limbajul special, creat pentru exprimarea exactă a noțiunilor speciale și pentru denumirea obiectelor speciale. Termenul este cuvântul din fondul lexical al unei limbi cu un sens lexical determinat, având un caracter specializat, folosit cu funcția lui principală într-un sistem terminologic oarecare. Termenii (lat. *terminus* ‘limită’) sunt cuvinte care, spre deosebire de cuvintele lexicului comun, au o arie de folosire și un sens lexical foarte bine definite. Termenul este elementul unei terminologii sau al unui limbaj specializat, reprezentând denumirea cunoștințelor din acest domeniu. Cei mai mulți termeni au un caracter convențional, pentru că termenul este un simbol, un stimul fizic, reprezentând convențional, prin cuvânt (litere, cifre, pictograme) o noțiune sau un obiect individual (*Dicționar general de științe*, 506). Termenul este cuvântul sau îmbinarea de cuvinte cu sferă specială de întrebuințare care denumește o noțiune științifică și care are valoare defnitorie (Danilenko, 1971, 11). Termenul este cuvântul sau îmbinarea de cuvinte cu sens special (GolovinKobrin, 1987, 5).

În dicționarul alcătuit de O. S. Ahmanova întâlnim următoarea definiție: „Термин – слово или словосочетание специального (научного, технического и т.п.) языка, создаваемое (принимаемое, заимствуемое и т.п.) для точного выражения специальных понятий и обозначения специальных предметов” (Ahmanova, 1969, 164). O. S. Ahmanova consideră că termenul apare ca rezultat al observării generalizate, al abstracției științifice,

LINGVISTICĂ

procesul apariției termenului putând fi sintetizat astfel: obiectul – reflectarea lui în conștiința omului – *noțiunea* (ca abstracție științifică) – *cuvânt/termen* (ca rezultat al acestei abstracții).

D. S. Lotte consideră termenul o unitate lexicală specifică înzestrată cu capacitatea de a exprima o noțiune specială și de a o servi ca denumire pentru un obiect special din diferite sfere (Lotte, 1941, 56), iar terminologia un sistem de termeni aflat în raport de reciprocitate cu sistemul de noțiuni al unei discipline oarecare (Lotte, 1970, 4). Același lucru este subliniat și de către A. A. Reformatski, care situează pe primul plan corelația termenului și a noțiunii în știință (Reformatski, 1959, 6).

După cum arată Reformatski, de cele mai multe ori, în definițiile date termenului din dicționarele explicative se reunesc terminologia, nomenclatura și frazeologia specială pe care trebuie să le diferențiem (Reformatski, 1986, 168).

G. O. Vinokur remarcă faptul că orice cuvânt poate să fie termen. O unitate lexicală poate să fie atât termen, cât și cuvânt obișnuit, ea poate să fie purtătoarea a două tipuri de informație – a cunoștințelor din limba comună și a celor terminologice, pentru că „termenii sunt cuvinte cu funcție specială”, iar funcția specială definește caracteristicile specifice ale termenului (Vinokur, 1939, 5).

Cu toate că se recunoaște caracterul monosemantic al termenului și se neagă sinonimia terminologică, fapt ce îngreunează comunicarea științifică, se pot întâlni termeni polisemantici și sinonimi. În terminologie există atât dublete (triplete, cvadrupele ș.a.m.d.), cât și sinonime, înțelegând prin primele unități absolut echivalente din punct de vedere semantic, iar în ceea ce privește a doua categorie – termeni care sunt atât de apropiați ca sens, încât întrebuințarea lor corectă în vorbire necesită o cunoaștere exactă a nuanțelor semantice care le deosebesc și a proprietăților stilistice.

Ca și în lexicul comun, și în terminologie putem întâlni sinonime, totuși sinonimia în lexicul terminologic se deosebește de procesul similar din lexicul comun. Spre deosebire de lexicul comun, sinonimele în terminologie se află în relație cu aceeași noțiune, ele par să se dubleze reciproc. De aceea ele se mai numesc și dublete. Dubletele pot fi analizate ca variante ale sinonimelor. Dubletele sunt doi sau mai mulți termeni (cuvinte sau îmbinări de cuvinte) care exprimă aceeași noțiune, dar care se deosebesc prin formă.

Mulți lingviști consideră variantele terminologice dublete, după părerea noastră, alegerea acestui termen nu este prea reușită, deoarece dubletele presupun doi termeni, în timp ce aceeași noțiune poate fi exprimată prin trei,

patru sau mai mulți termeni. Credem că termenul *variante terminologice* este mult mai adecvat. Unii cercetători sunt de părere că prezența variantelor terminologice în sistemul terminologic ajută la reprezentarea clară a noțiunilor și a obiectelor (Veselov, 1969, 7781), alții împărtășesc părerea potrivit căreia variantele terminologice reprezintă un fenomen nedorit, chiar dăunător, deoarece îngreunează procesul de comunicare (Tolikina, 1971, 62). A. A. Reformatski a remarcat posibilitatea polisemiei termenului și în afara unei terminologii date; este vorba de așanumiții termeni comuni: *операция* ('operațiune militară, financiară'), *функция* ('funcție matematică, fiziologică, lingvistică'; Reformatski, 1961, 50).

Reformatski remarcă și faptul că termenul este legat de câmpul terminologic, și nu de context, și mai departe scrie: „termenii pot trăi în afara contextului, dacă ne este cunoscut cărei terminologii aparțin” (Reformatski, 1961, 51). În teoria câmpului terminologic, câmpul este terminologia domeniului științific respectiv. În afara acestui câmp termenul își pierde caracteristica sa terminologică (Reformatski, 1961, 46). În timp ce toți recunosc sensul cuvântului, sensul termenului nu este recunoscut de toți lingviștii (Kapanadze1, 1965, 86). Deoarece termenul este cuvânt, ca orice cuvânt el trebuie să posede sens lexical care să se deosebească de sensul cuvântului obișnuit. Deosebirea sensurilor cuvântului și ale termenului se definește prin diferența dintre noțiunile științifice și cele obișnuite.

Sistemul terminologic al oricărui domeniu al cunoașterii trebuie să fie izomorf și sistemul de noțiuni al domeniului respectiv trebuie să tindă spre izomorfism. Termenul nu trebuie să aibă coloratură emoțională. Caracteristica semnului său lingvistic trebuie să se deosebească de caracteristicile cuvântului din limba literară comună. Astfel de fenomene, precum: polisemia, sinonimia, expresivitatea, caracteristicile cuvintelor din limba comună și considerate calități ale lor, dacă sunt aplicate la termen, devin imperfecțiuni.

Ca particularități distinctive ale termenului, ca semn lingvistic special al terminologiei, pot fi enumerate: 1. domeniul special al cunoașterii unde termenul are răspândire; 2. rolul deosebit al funcției sale definitorii; 3. semantica sa specială; tendința spre monosemie: o noțiune – un semn. Totuși aceste trăsături nu trebuie absolutizate, deoarece ele se pot manifesta în cazul termenului sub aspectul unor tendințe mai mult sau mai puțin pronunțate.

Lexicul terminologic, prin natura lui, se opune lexicului literar comun. Termenul este o unitate specială care se deosebește de cuvântul obișnuit. El nu posedă sens lexical, rolul termenului este acela de a defini noțiunea. Termenii din diferite științe au caracter sistematic, o dependență internă strictă a

LINGVISTICĂ

unităților în cadrul terminologiilor. Fiecare termen „trăiește” într-un sistem închis – câmpul terminologic al unei științe date. În aceste sisteme termenul nu aparține de context, nu posedă nici un fel de trăsături expresive. Aceste particularități ale termenului permit să considerăm terminologiile subsisteme speciale ale limbii literare. În limbă, spune Kapanadze, există o opoziție esențială între termen și netermen (Kapanadze1, 1965, 16). A. A. Reformatski remarcă faptul că funcția nominativă este funcția principală a tuturor cuvintelor și de aceea ea nu poate fi pusă pe primul plan în definirea termenului. Reformatski propune să se folosească criteriul funcțional și nu cel logic, pentru a face delimitarea termen/netermen. Termenii sunt cuvinte speciale, limitate prin destinația lor specială (Reformatski, 1952, 80).

Referitor la problema delimitării termen/netermen putem trage următoarele concluzii: 1. lexicul comun și lexicul special reprezintă două subsisteme; 2. lexicul terminologic, prin caracteristicile sale semiotice, se situează între sistemul lexical al unei limbi naturale și sistemele artificiale de semne; 3. sistemul lexicului comun și cel al lexicului de specialitate se deosebesc prin gradul de sistematizare care se definește prin relațiile mai strânse sau mai slabe dintre unități; 4. gradul de sistematizare al termenilor este superior lexicului comun. Aceasta se explică în primul rând prin diferența dintre noțiuni (științifice și comune).

Terminologia este privită ca un subsistem al limbii literare comune, îndeplinind toate funcțiile unui „sector” independent (Danilenko, 1971, 11). Din lexicul special fac parte cuvintele folosite și înțelese în special de reprezentanții unei științe sau ai unei profesii. Lexicului special îi aparțin în primul rând termenii. Termenul este cuvântul sau îmbinarea de cuvinte care reprezintă o denumire a unei noțiuni științifice. Științele și profesiile își au termenii lor. Totalitatea termenilor unei științe sau ai unei profesii formează terminologia. Există terminologie tehnică, lingvistică, filosofică, matematică, fizică ș.a.m.d.

Prin terminologie înțelegem totalitatea cuvintelor speciale de care se servesc știința, arta, cercetarea, profesiile, dar și un grup de cercetători (Coteanu, 1990, 95). I. Coteanu consideră că terminologiile au caracter convențional, adică reprezintă cuvinte existente în limbă, adoptate, cărora li se atribuie semnificații speciale determinate în ultimă instanță de domeniul de utilizare, fie cuvinte noi – neologisme terminologice –, formate în concordanță cu părerea specialiștilor interesați sau chiar a unei descoperiri etc. (*idem*, 9798). Din această cauză, terminologiile prezintă față de vocabularul uzual două particularități mai importante: sunt relativ închise, presupunând

cunoașterea referințelor de specialitate instituite de creatorii lor, și au sisteme proprii de formare a termenilor adoptați, sisteme asupra cărora adesea se iau decizii prin consens. Afirmând că terminologiile au caracter relativ închis, I. Coteanu nu exclude posibilitatea ca unele dintre cuvintele și formulările lor să părundă în limbajul uzual, după cum nu exclude nici posibilitatea opusă. I. se pare însă mai importantă pătrunderea termenilor tehnici în limbajul uzual, unde după modelul lor se fac uneori cuvinte care nu au în realitate caracterul acesta.

Terminologia este un concept utilizat cu mai multe sensuri independente, nu întotdeauna delimitate clar: 1. Limbă (limbaj) specializat sau un subsistem lingvistic care utilizează o terminologie (în sensul 2) și alte mijloace lingvistice sau nelingvistice pentru a realiza o comunicare de specialitate nonambiguă, cu funcția majoră de a transmite cunoștințe într-un domeniu particular de activitate profesională; 2. Ansamblu de termeni sau cuvinte specializate aparținând unui sociolect, care se caracterizează prin univocitate și nonambiguitate. Termenul se deosebește de celelalte cuvinte prin faptul că, în principiu, este monosemantic în cadrul terminologiei date, dar, dacă un cuvânt oarecare este în general polisemantic, atunci dincolo de limitele terminologiei termenul trebuie să aibă un singur sens. Sunt totuși cazuri de încălcare a acestei reguli. Astfel, putem observa că în cazul polisemiei termenului – în cadrul unei terminologii date – are loc fenomenul numit metonimie, considerat de unii lingviști un neajuns al terminologiei; 3. Știință interdisciplinară preocupată de problemele generale ale terminologiilor (în sensurile 1 și 2), care analizează logica cunoștințelor, ierarhia conceptelor, codajul lingvistic și nonlingvistic, precum și problemele formării cuvintelor necesare științelor/tehnicii (*Dicționar general de științe*, 506).

Terminologia trebuie să fie studiată în cadrul sistemului limbii literare comune. Ca argumente, pot fi menționate următoarele: 1. delimitarea neclară a lexicului special și a cuvintelor din lexicul comun; 2. mobilitatea limitelor sensului terminologic și neterminologic în cadrul aceluiași cuvânt; 3. prezența în terminologie a tuturor proceselor lexicosemantice care se manifestă în lexicul comun (dezvoltarea polisemiei, sinonimiei și antonimiei). Spre deosebire de lexicul comun, unde predomină cauzele spontane, lexicul terminologic are nevoie de intervenția artificială pentru reglementare, pentru delimitarea sferelor de folosire a termenilor, cu scopul evitării acestor fenomene; 4. folosirea modelelor existente în limbă pentru formarea noilor termeni.

Fiind, ca și celelalte ramuri ale vocabularului, subordonați regulilor de

LINGVISTICĂ

funcționare și de evoluție a limbii, terminologia se dezvoltă pe baza lingvisticii. Datorită faptului că terminologia este un sistem relativ autonom în cadrul sistemului limbii, ea devine obiectul independent de cercetare a terminologiei ca știință (disciplină) – терминоведение. În centrul atenției terminologiei stau procedeele și metodele de observație și analiză a termenilor în varietatea structurilor și funcțiilor lor. Această denumire a găsit foarte mulți adepți, considerând-o mult mai terminologică – elementul *ведение* este întâlnit și în structura altor termeni, ca: *языковедение* etc. (Superanskaia, 1976, 15). Superanskaia consideră cuvântul *терминоведение* potrivit pentru a denumi o știință despre vocabularul terminologic al unui domeniu al cunoașterii și pentru activitatea de sistematizare a termenilor, însă pentru sensul ‘știința despre formarea și funcționarea termenilor în general’, cuvântul *терминоведение* nu este destul de clar, însă pentru denumirea studiului terminologic, Superanskaia dorește menținerea termenului *терминология* (*idem*, 16).

În noile lucrări de specialitate, terminologia, ca disciplină (терминоведение), este definită ca parte a științei limbii care studiază natura semantică, organizarea gramaticală și legile de funcționare a termenilor (Golovin, Kobrin, 1987, 77). De obicei i se atribuie același sens și termenului ‘terminologie’ (терминология), care are și el cel puțin două accepții: totalitatea termenilor și știința despre termeni. Considerăm că o delimitare terminologică a acestor sensuri este, bineînțeles, utilă și oportună.

Prin termeni tehnici sau științifici, A. Canarache și C. Maneca înțeleg cuvintele sau combinațiile de cuvinte care denumesc noțiuni dintrun anumit domeniu de specialitate, iar termenii dintr-o ramură a științei formează terminologia domeniului respectiv (Canarache, Maneca, 1955, 16).

În prefața *Dicționarului de termeni lingvistici* (Словарь лингвистических терминов), O. A. Ahmanova clarifică relația dintre *metalingvistică*, *metalimbaj* și *terminologie*. *Metalingvistică* (cf. fr. *métalinguistique*): disciplină lingvistică ce se ocupă cu studiul limbajului specific folosit de lingviști. Termenul este folosit pentru prima dată de G. L. Trager, dar cu accepțiunea de ‘semasiologie’ sau de ‘disciplină care studiază raporturile dintre limbă și factorii extralingvistici’ (gândirea, societatea, cultura etc.; ConstantinescuDobridor, 1998, 212). *Metalimbajele* sunt proprii disciplinelor științifice sau domeniilor de activitate specifică (muzică, pictură etc.). Disciplinele lingvistice, ca domenii științifice, dispun de mai multe metalimbaje: a) *metalimbajul gramatical*, b) *metalimbajul lexicografic* (*Dicționar general de științe*, 291294). Termenul *metalimbaj* a fost introdus de

logicieni (R. Carnap, A. Tarski) și preferat de lingviști ca L. Hjelmslev, Z. S. Harris, R. Jakobson. E. Benveniste consideră metalimbajul ‘limbă a gramaticii’ (*idem*). *Metalimbă* (după fr. *métalangue*): ‘metalimbaj’, termen pus în circulație de savantul american Einar Hauger (ConstantinescuDobridor, 1998, 212). Noțiunea de *metalimbă* este cu mult mai largă decât noțiunea de *terminologie*, deoarece are ca scop nu numai inventarierea termenilor, ci și studiul complex al funcționării reale a terminologiei (Vascenco, 1975, 23).

Și noțiunea de *metalimbaj* este mult mai cuprinzătoare decât noțiunea de terminologie, deoarece metalimbajul cuprinde întrebuințarea lingvistică a cuvintelor în sensul larg al acestui cuvânt (Ahmanova, 1977, 29).

Terminologia este sistemul de cuvinte și îmbinări de cuvinte care denumesc noțiuni generale dintrun anumit domeniu al cunoașterii, iar *nomenclatura* reprezintă sistemul de cuvinte sau îmbinări de cuvinte care servesc la denumirea obiectelor concrete dintrun anumit domeniu al cunoașterii; cu alte cuvinte, termenii exprimă noțiuni, în timp ce elementele de nomenclatură denumesc obiecte concrete. *Nomenclatura* (*номенклатура* < lat. *nomenclatio*, de la *nomen*, ‘nume’ + *calo* ‘a chema’) are următoarele sensuri: 1. chemare pe nume; 2. listă; nomenclator. V. Vascenco constată că nu există unanimitate în abordarea acestui termen. Vascenco observă că în lucrările de specialitate *terminologie* și *nomenclatură* sunt utilizate ca sinonime (parțiale sau totale), când în calitate de cuvinte care desemnează noțiuni diferite (Vascenco, 1975, 13).

Spre deosebire de lexicul comun, *limbajele de specialitate* nu au o întrebuințare generală, ci sunt înțelese numai de cei care activează întrun anumit domeniu, deoarece ele nu aparțin limbii comune, ci unor subsisteme ale limbii (Superanskaia, 1976, 29). De *limbajele speciale* sunt legate toate mijloacele lexicale care aparțin, întrun fel sau altul, de activitatea profesională a omului; însă nu putem include aici toate cuvintele care nu au întrebuințare generală, ca, de exemplu, dialectisme, lexicul argotic, termenii de jargon, precum și arhaismele și neologismele limbii literare, deoarece ele se folosesc ca mijloace expresive în cadrul unui anumit gen. Nu fiecare cuvânt special este termen și nu orice mulțime de cuvinte speciale poate forma terminologia. Terminologia, ca ansamblu de termeni, constituie o parte a *lexicului special* (Superanskaia, Podolskaia, Vasilieva, 1989, 7).

Mulți termeni au obținut sensuri noi în literatură, au fost determinologizați complet (Kapanadze, 1965, 91). În principiu, orice termen poate să devină cuvânt al lexicului comun, pierzânduși astfel caracterul său sistematic, monosemia, și obținând proprietăți pragmatice. El devine cuvânt cu

LINGVISTICĂ

valoare terminologică, care nu mai are nevoie de definiție, ci de explicare (Superanskaia, 1976, 133). Superanskaia consideră că *determinologizarea* poate avea două stadii: 1. intrarea termenului în limba comună sub aspectul unui cuvânt cu sens terminologic; 2. apariția unui cuvânt obișnuit pe baza deplasării sensului cuvântului terminologic (*idem*, 134). L. A. Kapanadze remarcă faptul că determinologizarea este un proces care are loc la nivelul limbii literare comune și nu în cadrul terminologiilor (Kapanadze, 1965, 92).

Orientările fundamentale ale teoriei terminologice pot fi rezumate astfel: 1. caracterul definitiv al termenului este criteriul de bază al delimitării lui de cuvintele curente, caracterul definitiv este statutul cuvântului; 2. delimitarea între terminologie și nomenclatură pe baza delimitării funcției semnificative a termenului și a funcției nominative a unui element al nomenclaturii; 3. caracterul sistematic al terminologiei.

BIBLIOGRAFIE

- AKHMANOVA, O. S., *Linguistic Terminology*, Moscova, 1977.
CANARACHE, A., MANECA, C., *În jurul problemei vocabularului științific și tehnic*, „Limba română”, IV, nr. 6, 1955.
COTEANU, I., *Terminologia tehnicoștiințifică. Aspecte. Probleme*, „Limba română”, XXXIX, 1990, 2.
VASCENCO, V., *Probleme de terminologie lingvistică*, București, 1975.

- АХМАНОВА, О. С., *К вопросу об основных понятиях метаязыка лингвистики*, "Вопросы языкознания", 1961, №5.
ВИНОГРАДОВ, В. В., *Вступительное слово на Всесоюзном терминологическом совещании*, в сб.: *Вопросы терминологии*, Москва, 1961.
ВИНОКУР, Г. О., *О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии*, în: *Труды Московского Института истории, философии и литературы*, vol. V, *Сборник статей по языковедению*, Moscova, 1939.
ГОЛОВИН, Б. Н., КОБРИН, Р. Ю., *Лингвистические основы изучения о терминах: Учебное пособие для филологических спец. вузов*, Москва, 1987.
ДАНИЛЕНКО, В. П., *Русская терминология. Опыт лингвистического*

описания, Москва, 1977.

КАПАНАДЗЕ, Л. А.1, *Взаимодействие терминологической и общеупотребительной лексики*, в кн. *Развитие лексики современного русского языка*, Москва, 1965.

КАПАНАДЗЕ, Л. А.2, *О понятиях «термин» и «терминология», развитие лексики современного русского языка*, Москва, 1965.

ЛОТТЕ, Д. С., *Научно-техническая терминология*, Москва, 1961.

ЛОТТЕ, Д. С., *Некоторые принципиальные вопросы отбора и построения научно-технических терминов*, Москва-Ленинград, 1941.

ЛОТТЕ, Д. С., *Краткие формы научно-технических терминов*, Москва, 1971.

РЕФОРМАТСКИЙ, А. А., *Что-такое термин и терминология*, în *Вопросы терминологии*, Москва, АН СССР, 1959; 1961.

РЕФОРМАТСКИЙ, А. А., *Словарь лингвистической пражской школы*, "Вопросы языкознания", 1961, №3.

СУПЕРАНСКАЯ, А. В., *Терминология и номенклатура*, в сб.: *Научно-техническая терминология*, Москва, 1974 и в т. *Проблематика определений терминов в словарях разных типов*, Ленинград, 1976.

СУПЕРАНСКАЯ, А. В., ПОДОЛЬСКАЯ, Н. В., ВАСИЛЬЕВА, Н. В., *Общая терминология. Вопросы теории*, Москва, 1989.

ТОЛИКИНА, Е. Н., *Синонимы или дублиеты*, în *Исследования по русской терминологии*, Москва, 1971.

АХМАНОВА, О. С., *Словарь лингвистических терминов*, Москва, 1966, 23 изд. 1969.

CONSTANTINESCU DOBRIDOR, Gheorghe, *Mic dicționar de terminologie lingvistică*, București, 1998.

Терминологические понятия

В статье представлены определения терминологических понятий, найденных в основных работах русских и румынских лингвистов: термин, терминология, терминоведение и т.д.

В настоящее время проблеме терминологических понятий лингвистами уделяется огромное внимание. Термин изучается синхронно и в её историческом развитии, но он остаётся более неопределённой и разноопределяемой единицей. Хотя существует много терминологических работ, до сих пор не было разработано единое определение термина.